

Szekér Barnabás

Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára

Piarista szerzetesek származása és pályafutása a 18. századi Magyar Királyságban: egy esettanulmány

Ha a kora újkori, „polgárosodás előtti” társadalomban az iskolába járás, az iskolai műveltség jelenlétét és terjedését szeretnénk megérteni, akkor az egyik sokat ígérő lehetőségünk, hogy azoknak a származásával és pályafutásával ismerkedjünk meg, akik az iskolákat működtették és ezt a műveltséganyagot továbbadták: a tanárokéval.

A korabeli Magyar Királyságban az oktatás intézményrendszere (is) felekezeti alapon tagolódott. Ha ezen intézményi struktúrák regionalitását, átjárhatóságát vagy töredezettségét szeretnénk vizsgálni (ld. Ugrai János programadó tanulmányát: Ugrai, 2022), akkor a katolikus „térfelel” az eleminél magasabb szintű nyilvános iskolákban a 18. században szinte kivétel nélkül jezsuita és piarista szerzetesekkel találkozunk. Mindkét rendben alapvetően a rendtartomány jelentette azt az intézményi szintet, amely szervezeti keretet adott a rendtagok pályafutásának. Ez a Jézus Társaság esetében az 1773. évi feloszlatásig az osztrák örökös tartományokra is kiterjedő *Provincia Austriacát* jelentette (Lukács, 1989), míg a piarista rendnek külön magyar tartománya volt, amely 1721-ben vált ki a Habsburg-országok „közös” német provinciájából (Sántha, 2010). A két tanítórendi provincia intézményeinek hálózata egyaránt lefedte az országot (szinte) teljes területét, csomópontjaik ugyanakkor nem értek össze: nem volt olyan város, ahol mindkét rend jelen lett volna.

Mindez azt vetíti előre, hogy a katolikus szerzetestanárok származási és működési helyei aligha fognak olyan jól azonosítható kultúrrégiókat kirajzolni, mint azt a református és evangélikus intézményekben „mozgó” egyének teszik (a reformkorra: Ugrai, 2023; a „polgári korszakra” pl. Kovács, 2016, 2018). Továbbá az is valószínű, hogy a rendtartományok mint egységek még a katolikus intézményi mezőn belül is viszonylag zártak lesznek (bár ezt éppen a jezsuita rend feloszlásával kezdődő időszakra nézve árnyalja pl. Riedel, 2012. 182–237.; Balogh, 2019). Ezek azonban sajnos egyelőre csak feltételezések, mert ilyen típusú kutatások még nem nagyon állnak rendelkezésre (a kivételekről lejjebb lesz szó).

Ehhez a nagyszabású feladathoz itt és most egy esettanulmánnyal szeretnék hozzájárulni, amely a magyar piarista rendtartományt a 18. század második felében jellemző viszonyokra vet némi fényt. Alapvetően intézménytörténeti irányultságú kutatásaim közben készítettem egy kis életrajzi adatbázist a váci Collegium Theresianumban – a Mária Teréziáról elnevezett, rövid életű váci nemesi kollégiumban – szolgáló piarista szerzetesekről. A dolgozat első részében ennek a rendtagok társadalmi hátterére vonatkozó adatait összegzem, a másodikban pedig a Collegium Theresianum néhány

szerzetestanárának rövid pályarajzát közlöm. Ez utóbbi segítségével egyrészt a táblázatokból derivált származási jellemzőket, másrészt a szerzetesi pályáveket, amelyek az első részben nem szerepelnek, szeretném példákkal megvilágítani.

Források és intézménytörténeti háttér

A bécsi Collegium Theresianum mintájára 1767-ben Mária Terézia magyar földön is alapított egy nemesi kollégiumot Vácott, Christoph Anton von Migazzi bíboros, bécsi hercegérsek és egyúttal váci püspök székvárosában (Kisparti, 1922; Khavanova, 2009; rövid életű elődintézményére: Székér, 2022). A váci Theresianumban alaposan szabályozott és exkluzív keretek között gimnáziumi vagy filozófiai tanulmányokat lehetett végezni, illetve számos kiegészítő ismeretet – a vívástól az élő idegen nyelveken át a heraldikáig – elsajátítani (a bécsi theresianumi tanulmányokra: Kökényesi, 2013). A kollégium egyszerre volt piarista rendi és királyi intézmény, ami többek között azzal járt, hogy a tanárokat ugyan a piarista tartományfőnök küldte, ám az uralkodónak joga volt ezt felülbírálni. Az első tanévben nyolc piarista szerzetes kezei alatt 52 királyi vagy püspöki ösztöndíjas, illetve fizető diák tanult a főtéri volt püspöki palota falai között. A következő években a kollégiumot növekvő érdeklődés övezte, ami a diákok és a tanárok létszámának gyarapodásán is mérhető volt, és oda vezetett, hogy az intézmény 1777-ben új, nagyobb épületbe költözött a város határában.

1. táblázat. A Collegium Theresianum piarista rendházának létszáma tanévenként

1767/68	1768/69	1769/70	1770/71	1771/72	1772/73	1773/74	1774/75	1775/76	1776/77
8	10	11	10	11	12	12	16	16	15
1777/78	1778/79	1779/80	1780/81	1781/82	1782/83	1783/84			
16	13	17	18	19	18	18			

Az új királyi tanügyi rendszer bevezetése, amely ugyanezen évre esett, nem változtatott lényegesen sem a nemesi kollégium felépítésén, sem a népszerűségén. Így „derült égből” csapott le II. József rendelete az 1783/84. tanév végén, amellyel – szakítva az anyjától örökölt szisztémával – feloszlatta a nemesi akadémiákat és konviktusokat, vagyonukat pedig közvetlenül a diákoknak folyósított „kézi” ösztöndíjak alapjává szervezte át. 17 tanév után tehát a váci Theresianum és a theresianumi rendház mint piarista intézmény is megszűnt.

Az adatbázis alapját a nemesi kollégium *familia domusai* képezik, amelyek tanévenként leírják a piarista közösség (rendház) tagjainak nevét és a feladatköröket, amelyekben szolgáltak (FamTher, 1767–1783). Ezeket kiegészítettem a magyar piaristák történeti névtárában (Léh, 1998) biográfiai (származási hely, születés ideje), valamint további – Theresianumon felüli – pályafutásadataival. Végül a tartományfőnökség rendkormányzati kötetek (RulProv, 1757–1876; AdmNov, 1739–1775; RulNov, 1777–1849) segítségével kiegészítettem a társadalmiháttér-adatokat (társadalmi állás, nyelvtudás, utolsóként elvégzett iskolai osztály; ezeket a rendbe való belépéskor vették fel), illetve szükség esetén korrigáltam a szerzetesi szolgálat állomásaira és mibenlétére vonatkozókat.

Így 70 személyi rekord jött létre – ennyi piarista szerzetes volt 17 tanév alatt a theresianumi rendház tagja. 69-en közülük szerzetespapok voltak vagy annak készültek, mellettük egyetlen laikus segítőtestvér – akiket a piarista rendben *operariusnak* neveztek – fordult meg a rendházban. Ez a magyar rendtartományban annak megalapításától (1721) kezdve a Theresianum feloszlataáig (1784) fogadalmat tévő 587 fő (Léh, 1998).

508–519.) mintegy 12%-a. Fontos ugyanakkor, hogy a theresianumi minta nem reprezentálja egyenletesen ezt a teljes időtartamot: 1744 előtt és 1781 után a rendbe lépő szerzetes egyáltalán nincs benne, az 1764–1766. és az 1771–1772. évek pedig kiemelkednek a köztes időszakból, a 70 fő majdnem kétötöde ezen öt év valamelyikében lépett be. (Valószínűleg nem véletlen, hogy ezek éppen a nemesi kollégium alapítását, illetve bővítését megelőző évek.) Úgy érdemes fogalmaznunk tehát, hogy az alábbi eredmények a Mária Terézia uralkodási ideje alatt a piarista szerzetesi életpályát választó fiúkra jellemzők.

A rendtagok társadalmi és kulturális hátterének jellemzői

Az akkori piaristák származásával kapcsolatban a szakirodalomban jobbra általános megállapításokat olvashatunk: Balanyi György szerint földrajzi értelemben az iskolák vonzáskörzete, mindenekelőtt az intézményeknek helyet adó városok képezték fontos bázisát a szerzetesrend utánpótlásának. Társadalmi értelemben pedig az önálló rendtartomány megalakulása után a „régikispolgári és kisnemesi elemek mellett évről évre több jómódú polgári, gazdag nemesi, sőt főrangú ifjú kérte a szerzetbe való felvételét” (Balanyi, 1943. 84–85.; vö. még Borián, Koltai és Legeza, 2007. 20., 26.; Riedel, 2012. 115–116.). Legutóbb Siptár Dániel tanulmánya, amely a Magyar Királyságban élő férfi szerzetesek 1771. évi létszámadatait összegzi és elemzi (Siptár, 2019), mutatta ki a piaristákról, hogy származási helyeik között az északnyugat-magyarországi régió, illetve Pest-Pilis-Solt vármegye dominál. Mivel ez nem teljesen esik egybe a piarista iskolák által lefedett területtel, a szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy a rendi utánpótlás szempontjából „nem kizárólag a rend egy-egy intézményének tevékenysége, hanem a lakosság felekezete és sűrűsége is meghatározó tényező volt”.

A piarista szerzetesek születésének (vagy keresztelésének) helyére vonatkozó adatokat az alábbi táblázat összegzi. A Magyar Királyságon belüli helységeket vármegyék, valamint – Lipszky János repertórium (1808) alapján – jogállásuk szerint csoportosítottam, az azon kívüliek esetében viszont csak az ország, illetve tartomány nevét adtam meg.

2. táblázat. A rendtagok származási helye (patria) (n = 70 fő)

Származási hely				Létszám (fő)
Magyar Királyság				
Vármegye	Településtípus			
	szab. kir. város	mezőváros	falu	
Pest	9	4	1	14
Pozsony	7	1	4	12
Moson		7		7
Nyitra		4	2	6
Bars		2	1	3
Trencsén		1	2	3
Csongrád	2			2
Győr	2			2
Hont		2		2
Sopron			2	2
Veszprém		1	1	2

Származási hely				Létszám (fő)
Magyar Királyság				
Vármegye	Településtípus			
	szab. kir. város	mezőváros	falu	
Zala			2	2
Árva			1	1
Jászság		1		1
Nagykunság		1		1
Nógrád			1	1
Szepes	1			1
M. Kir. össz.	21	24	17	62
Bánság				2
Horvátország				1
Ausztria				1
Csehország				2
nincs adat				2

Az ismert születési hellyel rendelkező 68 rendtag kilenczede a Magyar Királyság, és így egyben a rend magyar tartománya területén született. Az ország akkori déli határain túlról származó három fő is inkább a szabályt erősítő kivételnek tűnik: a „Nikits” nevű, azonosítatlan horvátországi településen született Szylcz Károly csak németül és magyarul beszélt, apját (ez egy kivételképpen fennmaradt adat) esztergominak mondta; a bánsági Mokrinból érkező Szattlperger Alajos alighanem német ajkú telepescsalád sarja; a legegzetikusabb a temesvári Tomejan Sándor, aki családi háttere miatt tudhatott jól románul és bolgárul is, ám a rendbe jelentkezése idején magyar nemesként az országlakosok közé számított. (A család magyarországi beilleszkedésének – nagyrészt feltáratlan – történetére és a piaristák ebben játszott szerepére vet némi fényt, hogy nővére és annak férje volt az Arad megyei Szentanna piarista rendházának alapítója: Székér, 2019.) Az egy bécsi és két csehországi születésű rendtag jelenléte azért meglepőbb, mert kézenfekvően az örökös tartományok valamelyik rendtartományában kellett volna jelentkezniük. Hogy miért nem ezt tették, arra az – esetükben ráadásul többnyire hiányos – származási adatok nem adnak magyarázatot. Felbukkanásuk azonban azt mutatja, hogy bár a rendtartományok 1721. évi szétválasztása után, a 18. század második felében a magyarországi rendházakat már valóban a saját rekrutációs területükről származó rendtagok népesítették be, ilyen módon, kivételképp mégis szolgáltak az örökös tartományokban született piaristák magyar területen.

Siptár Dániel előbb említett tanulmányában (Siptár, 2019) a magyar piarista rendtartomány 1771. évi teljes személyi állományának születési helyeit összesítette a vármegyék szintjén. E téren tehát lehetőségünk van egy nagyobb, a Theresianum tanárainak mintáját jórészt le is fedő merítéssel összehasonlítani a fenti eredményeket. Siptár adatbázisában is Pest-Pilis-Solt vármegye a legtöbb rendtag *patriája* (47 fő, 16%), majd az északnyugati országrész egymással szomszédos öt megyéje következik (Nyitra: 38, 13%; Trencsén: 29, 10%; Bars: 28, 9%; Pozsony: 24, 8%; Hont: 22, 7% – összesen 141 fő, 47%). A Dunántúlon, jellemzően inkább annak is északi és nyugati megyéiben született a rendtagok 19%-a (57 fő, ebből Moson 12 főt, azaz 4%-ot adott), az Alföldön Pest-Pilis-Solt vármegyét leszámítva 9%-a (28 fő) és Észak-Magyarország Árvától és

Zólyomtól Máramarosig nyúló hosszú sávjában 10%-a (29 fő). (Az ismert születési hely-lyel rendelkező rendtagok száma a mintában 302 fő; ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy a tanulmány háttéradatait is rendelkezésemre bocsátotta.) A megyék szintjén az arányok a nagyobb képet hasonlóan rajzolják ki: az ország sűrűbben lakott, katolikus többségű (vö. Thirring, 1938. 46–48.) északnyugati „karéjából”, illetve Pest-Pilis-Solt vármegyéből került ki a piarista hivatások többsége, míg több, a 18. század második felében már több évtizedes múltra visszatekintő piarista rendház és iskola körzete legfeljebb szórványnak (Rózsashegy, Breznóbánya, Debrecen), vagy még annak sem (Nagykároly, Máramaros-sziget) tekinthető.

A piarista iskola és a helyi hivatások kapcsolatát a településszintű adatok tovább differenciálják. A Theresianum mintájában Pest városa 8, Magyaróvár 6, Vác 4 fővel szerepel. Hozzáéve a 2-2 pozsonyszentgyörgyi és szegedi, illetve az 1-1 nyitrai, privígyei és veszprémi illetőségű rendtagot, az ebben szereplő szerzetesek majdnem kétötöde (68 közül 26) született olyan településen, ahol jelen volt a rend. Feltűnő viszont, hogy míg az első három település szinte le is fedti a Pest, illetve a Moson megyei születési helyeket, addig a Nyitra vagy Pozsony megyeieknek sokkal kisebb részét adják azon városok, amelyekben a piaristák jelen voltak. Ezt a sajátosságot a teljes piarista rend-tartomány 1771. évi származási adatain is megvizsgáltam. A feljebb használt területi kategóriáknál maradv a öt északnyugati vármegyében 141 közül 19 rendtag született „piarista” településen (Korpona: 4; Nyitra: 2; Privígye: 11; Szentgyörgy: 2), a Dunántúlon 57 közül 18 (Magyaróvár: 10; Tata: 3; Veszprém: 5), Pest-Pilis-Solt megyében 47 közül 29 (Kecskemét: 1; Pest: 20; Vác: 8), az Alföld többi részén 28 közül 16 (Debrecen: 3; Szeged: 13), az északkeleti régióban pedig 29 közül senki.

Míndez azt mutatja, hogy amíg egyes vidékeken a tanító szerzetesrend utánpótlása jelentős részben egy-egy olyan városból jött, amelyben a rend maga jelen volt, addig más régiókban számos különböző helységből gyűlt össze (ezt erősítik meg a településtípusokra vonatkozó adatok is a 2. táblázatban). Egyértelműen az utóbbi jellemezte az említett öt északnyugat-magyarországi megye területét, illetve, kisebb számokkal ugyan, de a Dunántúlnak nagyjából a Nagykanizsa–Veszprém–Tata vonaltól északra eső részét is. Az előbbi pedig lényegében Pest, Vác és Szeged miatt jellemezheti az Alföldet vagy szűkebben Pest, illetve Csongrád megyét. Ugyanakkor régiótól függetlenül úgy tűnik, hogy egyes városokban a piarista rend valami miatt az átlagosnál is vonzóbb volt a helyi ifjúság számára, így pl. Magyaróvárrott és Privígyén, de talán ide sorolhatjuk Pestet is.

Habár a szerzetesek rangsorát a renden belül a belépés ideje határozta meg, amit csak az előljárói hivatalok írtak felül, a társadalomban elfoglalt helyüket pedig szerzetesrendjük kiváltságai, a 18. századi piarista noviciátusi könyvekben – a diáknévsorokhoz hasonlóan – mégis rögzítették a rendbe belépők társadalmi állapotát is.

3. táblázat. A rendtagok társadalmi állása (status) a rendbe lépéskor ($n = 70$ fő)

Társadalmi állás	Kortárs terminussal	Létszám (fő)
nemes	comes	1
	nobilis	16
polgár	civis	33
közrendű	libertinus	10
	ignobilis	4
nincs adat		6

Az eredmények arról tanúskodnak, hogy a piarista szerzetesek rekrutációs bázisa valóban a jobbágycsaládoktól a főnemesiekig terjedt. Ezen belül viszont a mintában szereplők majdnem (az adathiányos esetek nélkül több mint) fele *civis*nek vallotta magát, a maradék mintegy felét kitevő közrendűek között pedig feltűnően magas a *libertinusok*, azaz a helyhez kötött, úrbéres jobbágysághoz képest valamilyen típusú mentességgel rendelkező közrendűek aránya (vö. Török, 1980).

A társadalmi státusz és a *patria* közötti fontosabb összefüggések a következők: (1) A nemesek között az átlagnál magasabb, $\frac{1}{2}$ a falusi születésűek aránya (7 fő). (2) A civisek közül 17 fő szabad királyi város polgára volt, 13 fő mezővárosé, sőt három falusi születésű fiút is ekként jegyezték be. Az érintettek a „polgár” terminust tehát úgy tűnik, hogy nem rendi-politikai, hanem szélesebb értelemben használták, a vagyonos, önállóan gazdálkodó mezővárosiakat, sőt a módos falusi gazdákat is beleértve (vö. Morvay, 1977. 438., 1981. 257–258.). (3) A *libertinusok* és a „nemtelenek” egyik fele (mező)városban született, másik fele falun. (4) A fent vázolt területi sajátosságokkal összhangban az északnyugati régióhoz nagyjából azonos számban köthetők nemesek, polgárok és közrendűek, a Dunántúlon enyhébb, az ország közepén erősebb túlsúlyban vannak a civisek.

A belépők nemzetiségét (*natio*) a piaristák csak rendszertelenül jegyezték fel, praktikus okokból sokkal következetesebbek voltak azok nyelvtudásának (*idioma*) rögzítésében. A latintudást – adottnak véve – nem tüntették fel, az anyanyelvet pedig nem jelölték külön, hanem csak annyit, hogy az illető az adott nyelvet tökéletesen (*p[er]fecte*), középelesen (*m[ed]iocriter*) vagy gyengén (*a[eg]re*) ismeri-e.

A 4. táblázatból szembetűnő, hogy a Theresianum tanárai között a német volt az a nyelv, amelyet a legtöbben jól beszéltek, magyarul vagy szlovákul csak mintegy feleannyian tudtak „tökéletesen” a rendbe való jelentkezésük idején. (A forrásokban *slavus* szóval jelölt nemzetiségi és nyelvi kategóriát itt és a továbbiakban szlovákként értelmezem.) Ugyanakkor majdnem ugyanolyan sokan tudtak magyarul bármennyire (53), mint németül (52), míg szlovákul csak 29-en. A szerzeteseink vizsgált csoportjában domináló három nyelv között tehát egyértelmű sorrend is kirajzolódik. A többnyelvűség az egyének szintjén is jellemző volt: 60 fő közül mindössze heten voltak, akik csak egyetlen értettek a három nyelv közül; viszont kilencen beszéltek jól magyarul és németül egyaránt, heten németül és szlovákul, hárman magyarul és szlovákul, szintén hárman pedig

A társadalmi státusz és a patria közötti fontosabb összefüggések a következők: (1) A nemesek között az átlagnál magasabb, $\frac{1}{2}$ a falusi születésűek aránya (7 fő). (2) A civisek közül 17 fő szabad királyi város polgára volt, 13 fő mezővárosé, sőt három falusi születésű fiút is ekként jegyezték be. Az érintettek a „polgár” terminust tehát úgy tűnik, hogy nem rendi-politikai, hanem szélesebb értelemben használták, a vagyonos, önállóan gazdálkodó mezővárosiakat, sőt a módos falusi gazdákat is beleértve (vö. Morvay, 1977. 438., 1981. 257–258.). (3) A libertinusok és a „nemtelenek” egyik fele (mező)városban született, másik fele falun. (4) A fent vázolt területi sajátosságokkal összhangban az északnyugati régióhoz nagyjából azonos számban köthetők nemesek, polgárok és közrendűek, a Dunántúlon enyhébb, az ország közepén erősebb túlsúlyban vannak a civisek.

4. táblázat. A rendtagok nyelvismerete (idioma) belépéskor nyelvek és a nyelvtudás szintje szerint összesítve (n = 70 fő)

Nyelv	Tudásszint (fő)		
	jó	közepes	gyenge
magyar	24	26	3
német	40	12	
szlovák	21	7	
bolgár		1	
lengyel			1
román	1	1	
rutén/oroszl			1
szerb		1	1
francia		4	3
olaszl		2	
görögl		1	1
héber		1	
nincs adat		10	

mindhárom nyelven. Más Kárpát-medencei népnyelvet viszont csak hárman ismertek: a már említett Tomejan Sándor jól beszélt románul (*valachica*) és bolgárl (*bulgarica*), Nukovics Ferdinánd románul és szerbüll (*rascianica*), az Árvában birtokos nemescsaládból származó Jeszenovszky János alapszinten tudott lengyelül (*polonica*) és oroszul vagy talán ruténül (*rossica*) is.

A német nyelvtudás elsősége arra enged következtetni, hogy a nemesi kollégiumba, amelynek bécsi mintájú szabályai német társalgási nyelvet írtak elő, lehetőség szerint ez alapján válogatták ki a rendtagokat. Erre utal talán az a körülmény is, hogy az azon vármegyékből származók, amelyek a Siptár-féle rendtartományi adatokhoz képest ebben a mintában felülreprezentáltak, mint Moson, Pest és Pozsony, szinte egységesen kiváló német nyelvtudást hoztak magukkal (jobb vagy rosszabb magyarnyelv-ismeret mellett). Ezzel szemben a barsi, honti, nyitrai, trencsényi származású szerzetesek között ebben a mintában is a szlovák nyelv a közös nevező, és a német-, illetve a magyarnyelv-tudás az esetleges, ami magyarázatot adhat az egyébként jelentős északnyugati régió szülötteinek kisebb arányára a Theresianum tanárainak sorában.

Mindezen felül tanult idegennyelv-tudással heten rendelkeztek: négyen közepesen, hárman pedig gyengén tudtak franciául, és közülük ketten közepesen olaszul is. A legképzettebb e téren a grófi családból származó, bécsi születésű Königsacker József volt, aki az olasz és a francia mellett „alapszinten” a görög és a héber nyelvvel is elboldogult már azelőtt, hogy elkezdte volna rendi tanulmányait. Ebben a csoportban kevéssé meglepő módon egyébként is a nemesek dominanciája jellemző, annál érdekesebb, hogy van kivétel is: két szabados származású fiú tanult meg valamieskét franciául gimnáziumi tanulmányai során.

Ez utóbbit onnan tudjuk, hogy bizonyos években a rendbe belépők utolsóként kijárt iskolai fokozatát és annak helyszínét is felírták. Ezt az adatot összesen a mintánkban szereplők kicsit kevesebb mint felénél ismerjük.

5. táblázat. A rendtagok belépés előtt elvégzett utolsó iskolai osztálya és annak helyszíne (n = 70 fő)

Gimn. helye	Utolsó elvégzett osztály	
	<i>rhetorica</i>	<i>philosophia</i>
piarista		
Kecskemét	2	–
Magyaróvár	3	–
Nagykanizsa	1	–
Nyitra	6	–
Pest	–	1
Szeged	5	–
Szenc	–	1
Szentgyörgy	4	–
Vác	3	–
Veszprém	2	–
jezsuita		
Buda	1	1
Győr	1	1
összesen	29	4
nincs adat		37

Ami elsőre szembetűnő, az a piarista iskolák 29:4 aránya a jezsuita intézményekhez képest. Bár a teljes iskolai pályákat nem látjuk, és nem túl nagy elemszámmal dolgozunk, az eredmény megerősíti a sztereotíp és logikus elképzelést, hogy az iskolázás a piarista rend melletti elköteleződés alapvető, a piarista iskolával rendelkező városban születésnél is erősebb faktora. Ami a származás és az utolsó iskola helyszínének viszonyát illeti, a legtöbben viszonylag közeli város iskolájába jártak, és ahol volt lehetőség választásra, ott ez az adatokban is tükröződik. A Moson megyeiek közül például magyaróvári és győri diákot is lehet találni, a minta két szobellébi (Hont vármegye) születésű rendtagja közül az egyik Vácra, a másik Budára járt a gimnázium utolsó évében. De vannak elsőre egészen meglepő távolságok is a két helyszín között, amelyeket valószínűleg nyelvtanulási célú peregrináció vagy családi kapcsolatok magyaráznak: Schröck Ince például a Pozsony megyei Szentgyörgyön született és Szegeden tanult retorikát, míg Verner Zsigmond Késmárkról jutott el a nagykanizsai gimnáziumig. Érdekes végül, és a piarista növendékképzés alaposabb kutatásáért kiált, hogy a négy fiú közül, akikről tudható, hogy a rendbe lépés előtt abszolvták a filozófiai stúdiumot, azt a kettőt, aki ezt a jezsuitáknál tette, növendékként újra kötelezték erre, azoknak viszont, akik a piaristáknál tanulták, elengedték az ismétlést.

Tanári pályáivek

A Collegium Theresianumban a szerzetesek a piarista szabályoknak és gyakorlatnak megfelelően általában nem töltöttek hosszú időt. A következő táblázaton azonban látszik, hogy kivételek is voltak.

6. táblázat. A rendtagok Theresianumban eltöltött éveinek száma ($n = 70$; átlag: 3,5 év/fő)

Idő (év)	Létszám (fő)
16	1
14	1
13	2
8	2
7	1
6	5
5	9
4	2
3	7
2	19
1	21

Alább ezen kivételeknek, hat szerzetesnek a származását és pályafutását vázolom fel a szerzetesi szabályt követve fogadalomtételük ideje szerinti sorrendben, azokét, akik a leghosszabb ideig voltak a nemesi kollégium rendházi közösségének tagjai – 16, 14, 13, 8, illetve 7 tanéven át. Bár tanári személyiségüket nem tudjuk megragadni, azáltal, hogy a nemesi kollégium diákjainak nagy része bizonyára találkozott velük, tarthatjuk őket az intézmény arculatát meghatározó szerzetestanároknak. (A hetedik időtartam-rekordert, Böhm Pál *operarius*-testvért nem vettem fel ebbe a sorba, elsősorban nem is azért, mert ő közvetlenül nem foglalkozott diákokkal, hanem mert a többiekhez képest róla viszonylag kevés adatom van. Forrásként elsősorban az eddig használt adatbázis és az annak alapját képező kötetek szolgáltak, ezekre külön nem hivatkozom.)

Tuschleitner Kajetán (er. Tamás, 1729–1781) magyaróvári születésű, belépésekor *civisként* határozta meg magát, németül és magyarul egyaránt jól beszélt. A gimnázium retorikai osztályát elvégezve, 16 évesen öltözött be a privigyei noviciátusi rendházban. Fogadalomtételét követően egy évig tanította a legkisebbeket a népes nyitrai gimnáziumban (1747/48), majd Pesten filozófiát tanult két éven át. Közben az iskolában hitoktatóként működött, és egy Draskovich-fiú felügyeletével is megbízták. Első stúdiuma végeztével három évig tanított különböző gimnáziumi osztályokat (Szeged, Szentanna, Medgyes, 1750/51–1752/53). Nyitrai teológiai tanulmányai alatt pappá szentelték, és újra prefekтусi feladatot kapott, sőt harmadéves teológusként a nemesi konviktus szubrégenese, azaz előjáró-helyettese lett. (Ami egyébként nem volt szokatlan jelenség, ezt a hivatalt rendszerint fiatal, akár stúdiumukat végző rendtagok töltötték be.) Ezt újabb gimnáziumi tanári évek követték sorrendben Szegeden, Pesten, Nagyváradon és Privigyén (1756/57–1759/60), mígnem 1760 őszén tartományfőnöke az akkor 31 éves Tuschleitnert a rendi utánpótlásképzés területére helyezte át, azaz a magasabb stúdiumok tanárává tette. Először egy kétéves filozófiai kurzust vitt végig (a korszakban gyakori módon az első évet Nyitrán, a másodikat Nagyváradon tartotta), azután teológiát oktatott két

évig Debrecenben, majd két évig Nyitrán. Utóbbi helyen egyúttal már a *professorium* direktora, azaz az ott tanuló rendi növendékek tanulmányi vezetője is volt. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy a következő évben újabb teológiai előadások helyett a Nyitrán tanuló világi ifjak felügyeletével, vagyis a nemesi konviktus irányításával bízták meg (1766/67). Innen, a magyar piarista rendtartomány legnépesebb és akkor talán legnagyobb presztízsű konviktusa éléről került egy évvel később, 38 esztendősen az akkor induló váci királyi nemesi kollégium, a Theresianum élére mint házfőnök (*rector*). Rektori működéséről mind Christoph von Migazzi bíboros, váci püspök, mind maga az uralkodónő rendkívül jó véleménnyel volt (SufProv, 1760–1783. 274–275.), nyilván emiatt is maradt meg ilyen hosszú ideig a tisztségében. A renden belül ezzel párhuzamosan növekvő tekintélyét jelzi, hogy 1771-ben a római egyetemes káptalanra kiküldött képviselőnek (*vocalis*) választották, majd 1775-ben tanácsosi, 1778-ban még magasabb, asszisztensi státuszban a tartományfőnök munkáját segítő ötfős testületbe is bekerült. 1781-ben, váratlanul hunyt el rektorátusa 14. évében.

Henyei Vince (er. László, 1740–1812) a Sopron vármegyei Répceszemere kuriális községből, (kis)nemesi családból származott, az anyanyelve feltehetőleg magyar volt, de fiatalkorára megtanult valamelyest németül is. A retorikai osztályt a veszprémi piarista gimnáziumban járta, ezt követően jelentkezett a rendbe 1759-ben, 19 éves korában. Fogadalomtételét követően egy évet tanította a legkisebbeket a váci gimnáziumban (1761/62), a kétéves filozófiai stúdiumot Kecskeméten végezte el, amit ismét egy év váci tanítás és Nyitrán a teológiai stúdium követett. A kurzus második évében pappá szentelték, a harmadik évet pedig már nem is töltötte Nyitrán, hanem harmadszor is Vácra került, ezúttal azonban az új nemesi kollégium első *familiájának* tagjaként (1767/68). Nyolc évet töltött az intézményben. Először a legkisebbek prefektusa és *correpetitora* volt, s egyúttal hitszónok és oratóriumi prézes, majd egy évig a grammatikai és szintaktikai, két évig a poétikai és retorikai osztályok tanára, végül négy éven át a filozófiáé (ezalatt két kétéves kurzust vitt végig). Szinte folyamatosan látott el nevelői feladatkört is, utolsó négy éve során például Baranyi Gábor bihari alispán fiainak prefektusa volt, akik hárman tanultak egyszerre a nemesi kollégiumban. Négy év filozófiatanítást követően és azután, hogy neveltjei 1775 őszén elhagyták Vácot, a tartományfőnök teológiai katedrát adott neki Debrecenben. Nem sokáig taníthatta azonban a piarista növendékeket, mert a piarista rend régi és befolyásos patrónusa, a Károlyi család feje, Antal rövidesen kiszemelte egyetlen fia, József nevelőjének. A tartományfőnök engedett a gróf kérésének, így Henyei a fiatal Károlyi kíséretében alig egy év elteltével visszatért a váci Theresianumba, ahol további nyolc évet (1776/77–1783/84) töltött el vele együtt (Khananova, 2009). Nagyon érdekes ugyanakkor, hogy mégsem mondhatjuk egyszerűen, hogy Henyei 16 évig a Theresianum tanára volt, mert ezekben az években egyáltalán nem jelenik meg a rendház tagjai között a forrásokban, hanem eleinte – mint Károlyi-házinevelőt – a nagykárolyi háznál tüntették fel, később pedig ott sem, feltehetőleg a „rendházon kívül lakók” között számoltak vele, akik nem mindig kerültek be a *familia domusok* éves összegzésébe. Ez azt jelenti, hogy úgy lakott éveken át együtt a rendtársaival, hogy nem volt a közösség tagja, nem állt a rektor joghatósága alatt, hanem csak a tartományfőnöknek és a Károlyi családnak tartozott engedelmességgel. Henyei megbízatása Károlyi József mellett nem ért véget a váci Theresianum feloszlásával, hanem még négy éven át tartott, amelynek során a szerzetes előbb bécsi tanulmányai idején, majd egy rövid európai utazáson kísérte az ifjú grófit. A Károlyi család bécsi háztartásának tagjaként a rend számára válságos 1780-as években ő volt a tartományfőnökök egyik fontos információforrása és kvázi ágense a császárvárosban (Riedel, 2012. 384–394.). Feladatának teljesítése után azonban a rendi és a családi kötelek közül az utóbbit választotta, 1790-ben átlépett a világi papság sorába, és haláláig a pesti Károlyi-palota könyvtárának őreként szolgált.

Szalay Rafael (er. István, 1745–1801) Magyaróvárott, *civis* státuszú családba született, felnőttkorára jól beszélt németül és magyarul is. 1760/61-ben járta ki a gimnázium retorikai osztályát saját bevallása szerint Győrben (Fazekas, Kádár és Kökényesi, 2020 alapján nem erősíthető meg), majd 16 évesen jelentkezett a piarista rendbe. Fogadalomtétele után két évig tanított kisebb osztályokban (Vác, Pest, 1763/64–1764/65), majd Nyitrán végezte el a filozófiai stúdiumot. 1767/68-tól Kalocsán három-három éven át előbb a grammatikai és szintaktikai osztályokat tanította, majd teológiát tanult. Közben a konviktusban prefektusként, 1771/72–1772/73-ig pedig szubrégensként, azaz az előljáró helyetteseként szolgált. Ez utóbbi feladatkörökben feltehetőleg jól teljesített, mert házi nevelői megbízatást kapott a Motesiczky családnál, amelyet újabb három tanéven át viselt (ez idő alatt szülővárosa rendházához írták be, de egyelőre nem tudjuk, hogy valójában hol zajlott a gyermekek nevelése). Ezután ismét nyilvános gimnáziumba került, ahol a retorikai és poétikai osztályokat tanította (Vác, 1776/77). Viszonylag tapasztalt nevelőnek és tanárnak számított tehát, amikor 1777 őszén, 31 évesen a váci Theresianumba helyezték, nem véletlen, hogy itt már a filozófiai stúdium egyik katedráját bízták rá. Hét tanéven át, a feloszlításig hol az ún. filozófiai, hol a fizikai tárgyakat tanította a Ratio educationis szerint berendezett stúdiumon, és eközben úgy tűnik, hogy esetenként ő tartotta a – szintén előírt – heraldikai és újságotolvasási különórákat, illetve prefektusi feladatokat is ellátott. Az új tanügyi szisztéma előírta, hogy a magasabb stúdiumok tanárai szerezzenek doktori fokozatot az egyetemen, ezt ő is megtette (SufProv, 1783–1855. N° 312.). A fénytörésről írt disszertációja 1780-ban jelent meg Vácott (Szalay, 1780). A nemesi kollégium bezárása után ismét házi nevelő lett, ezúttal a Horeczky családnál a Nyitra megyei Rohón, ennek lezárultával pedig pályája megkoronázásaként házfőnöki hivatalt kapott először szülővárosában (1786/87–1788/89), majd rövid tatai kitérő (1789/90) után Kőszegen (1790/91–1800/01), ahol 56. életévében el is hunyt.

Ettinger Alajos (er. Lőrinc, 1745–1804) pesti, valószínűleg német nyelvű polgárcsaládba született, mert belépésekor németül jól, magyarul pedig közepesen tudott. Tíz éven át Pesten járt gimnáziumba a *legentes* tanulócsoporttól kezdve, és a filozófiai stúdium befejeztével, 19 évesen lépett be a rendbe 1764-ben. Egy év noviciátus után felmentéssel tett fogadalmat, majd a szenci Collegium Oeconomicumba került, ahol a királyi kollégium (néhány évig fennálló) gimnáziumában a legkisebbeket tanította, miközben hallgatta a gazdasági–mérnöki stúdium tantárgyait (Hegyi, 2016. 264.). Ettinger így az elsők egyike lett a magyar rendtartományban, aki formális képzést kapott többek között földmérésből és építészetből is. A következő tanévben is alacsonyabb osztályokat tanított, ezúttal Vácott, de különleges képzettsége nem sokáig hevert parlagon: 1767/68-ra Kalocsára küldték (Szalay Rafaellal egyszerre), ahol három évig építészeti oktatott az érsek által alapított konviktusban, miközben elvégezte teológiai tanulmányait, és pappá is szentelték. Még egy év gimnáziumi tanítás után (Pest, 1770/71), 26 esztendősen került a váci Theresianumba mint a geometria, az építészet, illetve a szépírás tanára. 13 tanéven át, a feloszlításig maradt a rendház tagja. A szépírásoktatás helyett idővel német nyelvtanári és prefektusi feladatot kapott, 1778/79-től pedig az építészettanítás mellett hitoktatóként is szolgált, míg a geometria tanítását más vette át tőle. Először (talán) 1776/77-ben nyert gyakorlati építészeti megbízatást, a nemesi kollégium új épületének építését felügyelte (*curator aedificii*), ekkor még tanítás mellett. Am Christoph von Migazzi (1714–1802) bíboros, váci püspök udvari építész, Oswald Gáspár (1729–1781) piarista segítőtestvér halála után Ettingert választotta utódjául. Így 1782-ben kivált a kollégiumi munkából (bár papíron a rendház tagja maradt, s talán ott is lakott), és püspöki építészként működött 1785-ig, amíg Migazzi le nem mondott váci székéről. E kivételes megbízatást követően újra tanító szerzetesként folytatódott a pályája: öt évig házi nevelő volt a Festetich családnál a Somogy megyei Toponáron, majd visszatért a nyilvános oktatásba, de idősebb korához képest atipikus módon nem a felsőbb osztályokba, igazgatói

vagy rendi előjárói székbe, hanem, ahogyan életrajzíró rendtársa hangsúlyozta, „az iskola porába” (SufProv, 1783–1855. N° 476). Előbb ugyanis rövid ideig grammatikai osztályokat tanított (Nagykanizsa, 1790/91–1792/93), majd haláláig Pesten a városi elemi iskola negyedik (nem továbbtanuló, leginkább későbbi iparosok stb. felkészülését segítő) osztályát (1793/94–1803/04), és itt nagy technikai tudását továbbadva sokak „későbbi megélhetésének eszközt biztosította” (SufProv, 1783–1855. N° 476; vö. még Koltai, 2002).

Blaho Ignác (er. György, 1745–1822) a Vág-völgyi Verbó mezővárosban született, *libertinus* jogállásának vallotta magát, szlovákul beszélt a legjobban, magyarul és németül pedig közepesen, amikor 1765-ben, 20 évesen belépett a rendbe (utolsó iskolájára nincs adat). Fogadalmát letéve megszakítás nélkül végezhette el filozófiai tanulmányainak kettő és a teológiaiainak három évét, majd 1772 őszén, 28 esztendősen került Vácra, a nemesi kollégiumba, ahol nyolc tanévet töltött el. Nehéz lenne domináns feladatkört meghatározni nála, három évben (1773/74, 1777/78, 1778/79) három különböző gimnáziumi osztály tanára volt, ötször (1774/75–1776/77, 1778/79–1779/80) kapott lelkipásztori *officiumot* (hitszónok, hitoktató, *explanator Evangelii*), és kétszer három évig magánprefektusként is szolgált, előbb báró Sándor Vince, majd gróf Sztáray Kristóf és Imre mellett (akik mindannyian kisdíjakok, az alsóbb osztályok tanulói voltak). Ezen felül első három évében ő volt a zenei élet vezetője (*institutor musicae*), később többször francia nyelvi vizsgáztató (*examinator*), sőt a Ratio bevezetése után rendkívüli ógörög kollégiumokat is tartott. 1780-ban helyezték Kolozsvárra. Itt hat évet töltött a piaristák által vezetett királyi akadémián mint a gimnázium dékánja (tehát igazgatója), francia- és németnyelv-tanár és nemesi konvikтусi prefektus. Ezután 1786/87-től a báró Berzeviczy családnál lett nevelő formailag a kisszebeni rendház tagjaként. (Szolgáltatának valódi helyét az ő esetében sem ismerjük.) 1790/91-ben kapott újra gimnáziumi tanári beosztást, és ekként szolgált Kisszebenben, majd Tatán és Vácott egészen 1806/07-ig, amikor – már 61 évesen – Podolinban vicerektor lett. Ettől kezdve haláláig kisebb északkelet-magyarországi rendházak (Podolin, Kisszeben, Sátoraljaújhely) házfőnöki tisztét viselte.

Hueber Joachim (er. Károly, 1746–1801) a Kismarton mellett fekvő Nagyhöflány falujából, szabados jogállású, német nyelvű családból származott (belépésekor sem tudott más nyelven). Ő is 20 évesen, 1766-ban lépett a rendbe, és mivel előtte Pesten kijárta a piaristák filozófiai stúdiumát, növendékként Ettingerhez hasonlóan ő is kihagyta a képzés ezen szakaszát (Varga, 2022. N° 5621; itt az anyakönyv magyaróvárnak mondta, elképzelhető, hogy ott járt gimnáziumba). A kecskeméti noviciátusból, fogadalomtétel után egyből került a Theresianumba 1768/69-ben, mindössze 22 évesen, és a feloszlatakor, 1784-ben távozott onnan. Ennél a 16 évnél senki nem volt hosszabb ideig a rendház tagja: egy év híján az intézmény teljes működési idejének részese volt. Kezdő lévén, első négy évében a legkisebb osztály magisztere, majd magasabb osztályok tanára volt. Minden tanévben gimnáziumi tananyagot oktatott, kivéve, amikor maga tanult teológiát (1773/74–1775/76), illetve a kollégium utolsó tanévét (1783/84), amikor a filozófia tanárává avanszált. Öt tanévben osztottak rá lelkipásztori (hitszónoki vagy hitoktatói) feladatot is. Először a harmadik itteni évében (1770/71) lett prefektus – gróf Schmidegg Tamás mellett –, ettől kezdve a tanári munkához hasonlóan ezt az *officiumot* is minden évben megkapta. Schmidegget három évig, majd Almássy Istvánt szintén háromig, a gróf Barkóczy-fivérekét két évig nevelte, később Kállay Istvánnak és Leónak, valamint gróf Keglevich Tamásnak viselte gondját. A Theresianum megszűnte után egy évet feltehetőleg még a Kállay-fiúk mellett töltött, azután a Batthyány, majd a Horeczky családnál nevelősködött Pesten. 1789/90-ben – élete során először – nyilvános gimnáziumba került: igazgató (*director*) lett Nyitrán. A következő évben Trencsénben, majd 1793/94-től Temesvárott is ugyanezt a posztot töltötte be. Utóbbi helyen egyúttal a házfőnökséget is ráruházták, és ebben a kettős tisztségben maradt 55 évesen bekövetkezett haláláig.

A hat vázlatos életrajz jól illusztrálja a korabeli piarista szerzetesek származásának jellemzőiről az előző fejezetben felrajzolt képet: többnyelvű falusi kisnemesek és szabadosok, mezővárosi polgárok a – korabeli fővárosból, Pozsonyból nézve – „Dunáninnenről” és főként a Nyugat-Dunántúlról, valamint egy pesti német polgárfiú. Pályaképük megengedi néhány jellemzőnek tűnő vonás egyelőre inkább felvetésként történő megfogalmazását is. (1) A hosszú theresianumi szolgálat nem feltétlenül kötődött valamely speciális feladatkörhöz, mint az előjáróé vagy az építészetanaré. (2) Többek útja vezetett más nemesi konviktusokból: Nyitráról vagy Kalocsáról Vácra, onnan tovább pedig a jezsuitáktól megörökölt Kolozsvárra, avagy házi nevelői státuszba. (3) Az 1780-as évtized végén azonban a felsoroltak közül mindenkit újra bevontak a gimnáziumi munkába, ami talán a piarista rend feloszlással való fenyegetése megszűntével, az utána következő stabilizációval hozható összefüggésbe – és az is látható, hogy volt, aki ebben a helyzetben inkább az addig élvezett státuszát és nem a rendet választotta.

Összegzés

A tanulmányban a Mária Terézia-kori magyar piarista rendtartomány szerzeteseinek származási jellemzőit kíséreltem meg megragadni a Vácott 1767–1784 között fennálló királyi nemesi kollégium tanárainak 70 fős mintáján keresztül.

Az adatokból – a korábbi szakirodalom megállapításait részben megerősítve, részben pontosítva – két olyan közeg rajzolódott ki, amely a piarista szerzetestanárok utánpótlásának jelentős részét adta. Az egyik a Magyar Királyság északnyugati, nagyobb-részt a Dunától északra, részben attól délre a Dunántúlon fekvő területeinek katolikus, de társadalmi állását tekintve sokszínű lakossága, a másik pedig a korábbi hódoltsági területek egyes nagyobb városainak – egyúttal piarista „iskolavárosoknak” – főként polgári státuszú, nem magyar ajkú lakói. Ezen felül szöványjelleggel az ország szinte bármely területéről, sőt határain túlról is vezettek utak a rendbe, amelyeken a rend által működtetett gimnáziumok mindenhol fontos útjelzők voltak.

A rend tagsága tükrözte az országban jellemző soknyelvűséget, és vannak arra utaló jelek, hogy a nyelvtudás – a társadalmi háttér

más elemeivel, pl. a nemesi származással szemben – a Collegium Theresianum tanárainak és nevelőinek válogatásában is szempont lehetett. A kollégiumban a rotáció átlagos idejét bőven meghaladóan, legalább hét éven át szolgáló szerzetesek rövid karrierajzai nyomán néhány olyan megállapítást is lehetett tenni, amelyek már a piarista rendtartomány mint intézményi struktúra működésének vizsgálata irányába mutatnak.

Míndez nyilván a maga helyén, részeredményként kezelendő, amelyet remélhetőleg további kutatások egészítenek majd ki. Erre jó lehetőség nyílna akár egy ilyen típusú

Az adatokból – a korábbi szakirodalom megállapításait részben megerősítve, részben pontosítva – két olyan közeg rajzolódott ki, amely a piarista szerzetestanárok utánpótlásának jelentős részét adta. Az egyik a Magyar Királyság északnyugati, nagyjából a Dunától északra, részben attól délre a Dunántúlon fekvő területeinek katolikus, de társadalmi állását tekintve sokszínű lakossága, a másik pedig a korábbi hódoltsági területek egyes nagyobb városainak – egyúttal piarista „iskolavárosoknak” – főként polgári státuszú, nem magyar ajkú lakói.

vizsgálat kiterjesztésével az egész piarista rendtartományra vagy más szerzetesrendekre. (Ilyen összehasonlításra alkalmas munkák eddig főként 17. századi hangsúllyal készültek, a jezsuitákról: Kádár, 2020. 127–186.; a pálosokról: Bojtos, 2018; a bencésekről: Dénesi, 2019; mindenképp említendő még a 19–20. századforduló piaristáinak származását az apák foglalkozásán keresztül elemző Keller, 2004.) De új összefüggések feltárásának irányába is érdemes lehet elindulni például demográfiai háttér adatok vagy a szerzetesi gimnáziumok diákságának társadalmi-kulturális jellemzőinek bevonásával.

Irodalom

- AdmNov (1739–1775). Admissiones, scrutinia, dimissiones novitiorum [in novitiatu Prividiensi Scholarum Piarum]. *Kézirat*. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest) II. 2. 1. 8.
- Balanyi, Gy. (1943). Az elindulástól Trianonig. In Balanyi, Gy., Biró, I., Biró, V. & Tomek, V., *A magyar piarista rendtartomány története*. Magyar Kegyes-tanítótrend. 13–257.
- Balogh, P. (2019). Kényszerpályák nemzedéke? Szerzetespapság és felvilágosodás – három esettanulmány. In Forgó, A. & Gözsy, Z. (szerk.), *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. META Egyesület. 387–410.
- Bojtos, A. (2018). A pálos rend XVII. századi története, különös tekintettel a rend szellemiségére. A magyar rendtartomány szerzeteseinek életpálya- és karrierrekonstrukciója az 1637 és 1700 közötti utánpótlás adatai alapján. *Nem publikált PhD-értekezés*. PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest. DOI: 10.15774/PPKE.BTK.2018.003
- Borián, T., Koltai, A. & Legeza, L. (2007). *Piaristák*. Mikes Kiadó.
- Dénesi, T. (2019). A bencés rend a 17–18. századi magyar társadalomban. In Forgó, A. & Gözsy, Z. (szerk.), *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. META Egyesület. 325–366.
- FamTher (1767–1783). *Familiae domus et mutationes nostrorum de l. 9bris in Collegio Theresiano Vaciensis, patentes recorom et encyclicae provincialium atque generalium*. *Kézirat*. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara Archivuma, Acta Ecclesiastica (E 150), Irregistrata, 17. N° 1.
- Fazekas, I., Kádár, Zs. & Kökényesi, Zs. (2020). *A győri jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1630–1773)*. 1–2. kötet. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára.
- Hegyfi, F. (2016). *Szentől Tatáig. A piarista rend és a műszaki-gazdasági szakoktatás kezdetei Magyarországon*. S. a. rend. Koltai, A. & Székér, B. Piarista Rend Magyar Tartománya.
- Kádár, Zs. (2020). *Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században. A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Keller, M. (2004). Új polgárok – régi értékek. A piarista szerzetestanárok rekrutációja és mobilitása, 1876–1930. *Aetas*, 19(1), 144–157.
- Kispartí, J. (1922). *A váci Theresianum története. Közoktatástörténeti tanulmány*. Váci Múzeum-Egyesület.
- Khavanova, O. (2009). Born or Brought Up a Hungarian Aristocrat? Count Antal Károlyi Educates his Son József. In Haug-Moritz, G., Hye, H. P. & Raffler, M. (szerk.), *Adel im „langen” 18. Jahrhundert*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 73–88.
- Koltai, A. (2002). Ettinger, Aloysius. In *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Mithrsg. und begründet von G. Meißner. K. G. Saur, München/Leipzig 1992–2010. Bd. 35.
- Kovács, I. G. (2016). A református felekezeti-művelődési alakzat formáló tényezői, sajátosságai a tiszáninneni egyházkerületben és a Sárospataki Református Kollégium erőteréből jövő református egyetemi tanárok származása, családja, iskolázása adattárának alapján. In Kovács I., G. (szerk.), *Sárospatak erőterében. A tiszáninneni származású református egyetemi tanárok életrajzi adattára és életútleírása. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára III*. Összeáll. Kovács I., G. & Takács, Á. ELTE Eötvös Kiadó. 297–355.
- Kovács, I. Gábor (2018). A magyarországi tudáselitek és a felekezeti művelődési alakzatok. In Kiss, R. & Lányi, G. (szerk.), *HIT 2018: Hagyomány, Identitás, Történelem*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan. 135–150.
- Kökényesi, Zs. (2013). „A nemesi erények műhelye.” A Collegium Theresianum mint lovagi akadémia. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126(1), 134–148.
- Léh, I. (1998). *Catalogus Religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. / A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997*. S. a. rend., kieg. Koltai, A. Magyar Piarista Tartományfőnökség – METEM.
- Lipszky, J. (1808). *Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confiniorum Militarium, Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium*. Typis Regiae Universitatis Pestanae.

- Lukács, L. (1989). *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773)*. Institutum Historicum S. I. [– József Attila Tudományegyetem].
- Morvay, J. (1977). Cívis. In Ortutay, Gy. (főszerk.), *Magyar Néprajzi Lexikon*. I. kötet: A–E. Akadémiai Kiadó.
- Morvay, J. (1981). Pógár. In Ortutay Gyula (főszerk.), *Magyar Néprajzi Lexikon*. IV. kötet: N–Szé. Akadémiai Kiadó.
- Riedel, J. A. (2012). *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.* Franz Steiner Verlag. DOI: 10.25162/9783515105569
- RulNov (1777–1849). Rulla Novitiatius Trenchinensis Scholarum Piarum a 1777-mo... *Kézirat*. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest) IV. 187. 2. 4. (Fénymásolat.)
- RulProv (1757–1876). Rulla Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Provinciae Hungariae confecta hoc ordine per A. R. P. Joannem Nep. Cörver a Matre Dei... / Nomina et cognomina Patrum, et Religiosorum Provinciae Hungaricae Scholarum Piarum cum suis in annos singulos officii, et mansionis locus... *Kézirat*. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest) I. 1. a. 4. 17.
- Sántha, Gy. (2010). A piarista generálisok és az önálló magyarországi rendtartomány kérdése (1680–1721). In Forgó, A. (szerk.), *A piarista rend Magyarországon*. Szent István Társulat. 13–44.
- Siptár, D. (2019). Adatok a magyarországi római katolikus férfi szerzetesség létszámának meghatározásához az 1770-es évek elejéről. In Forgó, A. & Gözsy, Z. (szerk.), *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. META Egyesület. 309–324.
- SufProv (1760–1783). Suffragia. *Kézirat*. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest) I. 1. a. 4. 30.
- SufProv (1783–1855). Suffragia nostrorum ab anno 1783. *Kézirat*. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest) I. 1. a. 4. 31.
- Szekér, B. (2019). A szentannai piarista épületegyüttes rajza (16.6). In Koltai, A. (szerk.), Borbás, P., Rákossy, A. & Szekér, B. (társszerk.), *Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés*. Piarista Rend Magyar Tartománya – Budapesti Történeti Múzeum. II. kötet. 529–531.
- Szekér, B. (2022). Deo et Regno. Az első váci nemesi kollégium megalapítása és szervezete. In Kökényesi, Zs. (szerk.), *Nemesi oktatás és eliképzés a kora újkori Magyar Királyságban*. L'Harmattan. 31–60.
- Thirring, G (1938). *Magyarország népessége II. József korában*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Török, K. (1980). Libertinus. In Ortutay Gyula (főszerk.), *Magyar Néprajzi Lexikon*. III. kötet: K–Né. Akadémiai Kiadó. 452.
- Ugrai, J. (2022). Ágensok, struktúrák és párhuzamos életvilágok: Miért szükséges az iskolavárosok és a felekezeti kultúrrégiók vizsgálata? In Rónay, Z., Fazekas, Á., Horváth, L. & Kálmán, O. (szerk.), *Keresni az újat szüntelen... Tanulmánykötet Halász Gábor tiszteletére*. L'Harmattan. 80–95.
- Ugrai, J. (2023). Iskolaközpontok vagy kultúrrégió-centrumok? A reformkori iskolázás térbeli tagolódásának dilemmái a protestáns akadémikusok kollektív biográfiai jellemzőinek tükrében. *Educatio*, 32(2), 193–206. DOI: 10.1556/2063.32.2023.2.2
- Varga, J. (2022). *A budai és pesti felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1713–1784*. Budapest Főváros Levéltára – ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár.

Absztrakt

Az utóbbi években kibontakozóban van egy kutatási irányzat az oktatás-, az egyház- és a társadalomtörténet határmezsgyéjén, amely az értelmiségi pályafutások regionális és strukturális mintáit igyekszik azonosítani a kora újkori és újkori Magyar Királyság oktatási és tudományos intézményrendszerében. Az eddigi, dominánsan 19–20. századi protestáns közegekre vonatkozó eredményekhez (pl. Kovács, 2018; Ugrai, 2023) ez a tanulmány a 18. századi katolikus iskolahálózat egy szegmensére, a piarista rend magyar tartományára vonatkozó részvizsgálattal szeretne csatlakozni. Alapját egy, a váci, Collegium Theresianum nevű nemesi kollégiumban (működött 1767–1784 között) szolgáló szerzetestanárok (70 fő) életrajzi adatait tartalmazó adatbázis képezi. Az első részben a származásra és iskolázásra vonatkozó adatok segítségével igyekszik megvilágítani a rendtagok mint csoport társadalmi és kulturális háttérének jellemző vonásait. A második részben hat kiválasztott egyén származását és szerzetesi pályájának állomásait mutatja be rövid életrajzi vázlatokban, illusztrálva egyfelől az első rész eredményeit, és megfogalmazva néhány tanulságot másfelől a pályafutások tekintetében. A rend utánpótlásának két legfontosabb rekrutációs bázisát a volt hódoltság egyes katolikus városainak, és egyben piarista „iskolavárosainak” (Pest, Vác, Szeged) polgársága, illetve a katolikus többségű északnyugat-magyarországi régió társadalmi státuszát és lakóhelyét tekintve is szélesebb spektrumot megjelenítő lakossága adta. A rendbe lépők nyelvtudását tekintve kirajzolódik a korabeli magyarországi piaristák alapvető többnyelvűsége, és az is, hogy a nemesi kollégiumban vélhetően a német nyelvet jól beszélő rendtagokat részesítették előnyben.

Kulcsszavak: piarista rend, kollektív biográfia, 18. század